

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال نوزدهم، شماره ۸۵، پائیز ۱۴۰۰

مقاله دوازدهم، از صفحه ۲۹۴ - ۲۷۱

مقاله پژوهشی: تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

[۲۰,۱۰۰۱,۱,۲۰۰۸۴۸۹۷,۱۴۰۰,۱۹,۸۵,۱۲,۷](#)

فضل اله نوذری^۱، حسن کوشا^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۱۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۱۳

چکیده

رهنامه برای تمام نیروهای مسلح، میثاق مشترک، اهداف مشترک، برنامه‌های مشترک، ارزش‌های مشترک و معیارهای مشترکی را فراهم کرده و به‌این ترتیب کار آیی نیروها و اتحاد میان آنان را افزایش می‌دهد. آنچه این پژوهش از ابتدا به دنبال آن بود، تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به صورت علمی و روشمند بود. بدین منظور در ادبیات پژوهش با روش جمع‌آوری اطلاعات به روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی به مفهوم‌شناسی، مبانی نظری و گردآوری محتوای عوامل مؤثر در تدوین رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران پرداخته شد. سپس داده‌های جمع‌آوری شده حاصل از تکمیل پرسش‌نامه و توزیع بین صاحب‌نظران از طریق نرم‌افزارهای آماری مورد آزمون قرار گرفت و ۱۳ اصل به‌عنوان اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران تعیین و تبیین گردید.

واژگان کلیدی: رهنامه، اصول، عوامل مؤثر در رهنامه

^۱ استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)

^۲ دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) hassankoosha1372@gmail.com

مقدمه

به دلیل موقعیت حساس و ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران که به عنوان پل ارتباطی بین سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا در جهان مطرح است، هرگونه تحولات داخلی آن، در ورای مرزهایش اثرگذار بوده و هرگونه اتفاق و دگرگونی‌های خارجی نیز در داخل کشور تأثیر دارد. وجود بحران‌های نظامی و امنیتی در منطقه غرب آسیا که در دهه‌های اخیر، خطر جنگ در سطوح منطقه‌ای و جهانی را افزایش داده است و وجود شرایط سیاسی تاریک و مبهم بین‌المللی از جمله توسعه و افزایش پایگاه‌های نظامی در اطراف مرزهای کشورمان و سلطه نظامی آمریکا به منظور مهار و تنگ کردن محاصره انقلاب اسلامی ایران؛ بر اهمیت و ضرورت پرداختن به اندیشه و آموزه‌های دفاعی و امنیتی، تأکید می‌نماید. با عنایت به اصول بنیادین گفتمان انقلاب اسلامی که رویکرد خوداتکایی و ایجاد توانمندی داخلی و مقابله با سلطه استکبار جهانی و دفاع از مستضعفین و مظلومین را دنبال می‌کند، می‌بایستی نسبت به تدوین رهنامه نظامی - امنیتی گام برداری‌های مناسبی صورت گیرد، به طوری که در سطح ملی، اصول و مبانی پایه و قواعد کلی برقراری و حفظ و استمرار دفاع ملی را در تمامی ابعاد و در شرایط مختلف در هنگام جنگ و صلح در کشور بیان نموده و چگونگی استفاده از نیروهای نظامی و انتظامی را در برقراری و حفظ امنیت داخلی و خارجی تعیین نماید.

رهنامه برای تمام نیروهای مسلح، میثاق مشترک، اهداف مشترک، برنامه‌های مشترک، ارزش‌های مشترک و معیارهای مشترکی را فراهم کرده و به این ترتیب کار آیی نیروها و اتحاد میان آنان را افزایش می‌دهد. فقدان رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی مناسب در کشور به معنای نادیده گرفتن مجموعه نتایج و کارکردهای مثبت و ارزش‌آفرینی «علمی» و «عملی» آن می‌باشد.

بدیهی است که آموزه‌های موجود و تجارب گذشته با توجه به سرعت تحولات بنیادین و ویژگی نبردهای محتمل آینده، جوابگوی مأموریت نیروهای مسلح نیست. لذا جهت افزایش توانمندی و کارآمدی نیروهای مسلح در مناطق راهبردی انقلاب اسلامی و به منظور ارتقاء اقتدار دفاعی در حوزه نظامی - امنیتی، باید رهنامه‌ی راهبردی که برگرفته از اصول کلی و بنیادین، راهنمای عمل و پشتیبانی در طرح‌ریزی و عملیات نیروهای مسلح در حوزه نظامی - امنیتی است، تدوین گردد که چنین رهنامه‌ای به مثابه‌ی راهنمای مشترک و مجموعه‌ای از اصول و چارچوب‌های ساختاریافته‌ای است که چگونگی فعالیت‌های دفاعی نیروها و سازمان‌ها را در سطوح مختلف تعیین می‌نماید. بنابراین انجام این تحقیق به لحاظ ایجاد هم‌افزایی، هماهنگی و درک مشترک بین نیروهای مسلح

جهت انجام مأموریت‌های محوله و مانع شدن انحراف از اهداف تعیین شده در راستای وظایف ذاتی و مأموریت‌های ابلاغی حائز اهمیت می‌باشد و از طرفی با توجه به اینکه فقدان رهنامه مذکور موجب تشتت آراء و اندیشه‌های دفاعی و در نتیجه از بین رفتن وحدت تلاش‌ها و تحمیل هزینه‌های سنگین به نیروهای مسلح می‌گردد، پرداختن به این تحقیق یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. لذا مسئله اصلی پژوهش حاضر با توجه به این که در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران رهنامه‌ای متناسب با نیازهای حال و آینده به صورت علمی و روشمند، تهیه نگردیده و فقدان آن باعث افتراق در آراء و عدم جهت‌گیری مناسب در راهبردها و طرح‌های دفاعی کشور می‌گردد، در نتیجه به منظور دستیابی به این مهم بایستی اصول این رهنامه احصاء و بر اساس این اصول کلی جهت‌گیری تلاش‌های نیروهای مسلح نیز دنبال گردد؛ بنابراین هدف این مقاله استخراج و تبیین اصول رهنامه راهبردی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در حوزه نظامی - امنیتی به صورت علمی و روشمند است.

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

پیشینه تحقیق از طریق مراجعه و بررسی منابع مرتبط شامل مرکز راهبردی رهنامه‌ها و آئین‌نامه‌های نیروهای مسلح؛ دانشگاه عالی دفاع ملی (کتابخانه و مخزن رساله‌ها)؛ دافوس آجا و دافوس سپاه؛ مرکز راهبردی سپاه و دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام)؛ دانشگاه مالک اشتر انجام شده است. لیکن در مراکز یادشده هیچ‌گونه تحقیق مشابه با عنوان این پژوهش مشاهده نگردید، برخی از تحقیقات صورت گرفته که به نوعی با کلیدواژه‌های این پژوهش مرتبط می‌باشند به شرح ذیل است:

- نقد و بررسی رهنامه پیشگیرانه و احتمال اعمال آن علیه جمهوری اسلامی ایران (مطالعات گروهی دوره ۱۶ دفاع ملی و دوم سیاست دفاعی در دانشکده دفاع ملی)
- تدوین دکتترین‌های عملیاتی نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران در نبرد هم‌تراز و ناهم‌تراز و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها (مطالعات گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی، ۱۳۹۳)
- طراحی رهنامه بازدارندگی همه‌جانبه ج.ا. ایران در چشم‌انداز بیست‌ساله کشور (مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، ۱۳۹۴)
- رهنامه نظامی نیروهای مسلح ج.ا. ایران (دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی، ۱۳۸۶)

- تبیین و توسعه‌ی رهنامه‌ی امنیتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در کنترل ناآرامی‌های اجتماعی مؤثر بر امنیت داخلی (مطالعه‌ی موردی ناآرامی‌های تهران) (دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام))
- تدوین رهنامه هوانیروز با تأکید بر جنگ ناهم‌تراز (دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی، ۱۳۹۴)

- مفهوم شناسی:

رهنامه: در ارتباط باریشه‌ی اصلی رهنامه نظرات مختلفی وجود دارد، به‌عنوان مثال برخی گفته‌اند این کلمه از واژه‌ی لاتین «دکترینا» اتخاذ شده است. (آراسته‌خو، ۱۳۷۰: ۵۵۲) برخی نیز معتقدند در متن یونانی عهد جدید دو واژه‌ی «دیداج^۱» و «دیداسکالیا^۲» برای رهنامه به‌کاررفته است و هر دو واژه به معنای آموزه، دستورالعمل، تعلیم و تبیین، گرفتن، دریافت کردن بکار رفته‌اند. (لکزایی، ۱۳۸۵: ۲۳) رهنامه واژه‌ای است فرانسوی به معنی مسلک، عقیده، رأی، نظریه و فکر. (عمید، ۱۳۸۱: ۱۱۳۴) رهنامه در لغت به اشکال گوناگونی از جمله دیدگاه، الگو، بیانیه، اصول، نظریه، خط‌مشی، چگونگی عمل، راهنما، روش و ده‌ها عنوان دیگر تعریف گردیده است. (خانی، ۱۳۸۳: ۳۲) معادل این لغت در زبان فارسی واژه آیین است که دارای معانی دستور، روش، رسم، عادت، نظم و قاعده، سنت و کیش می‌باشد. (پورشاسب، ۱۳۸۶: ۲۲) رهنامه به مجموعه مفاهیم نظری (اصول و اندیشه‌های) تعریف معناداری از فلسفه و اصول و ملاحظات معتبر، مشترک و پذیرفته‌شده و قابل اجرا اطلاق می‌شود که توسط مقامات رسمی (دولت‌مردان و سیاست‌گذاران و...) یک کشور در راستای اهداف و منافع ملی به‌منظور هدایت (هماهنگی و همسوسازی) و راهنمایی نیروها (سازمان‌های نظامی، سیاسی، دفاعی، امنیتی و...) در اتخاذ روش‌ها (رفتارها، اهداف، اقدامات، ابزارها و...) با توجه به مقتضیات زمانی (جنگ یا بحران و صلح) و ملاحظات محیطی (ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی) به کار گرفته می‌شود. (شاه‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۲) کارکردهای رهنامه عمدتاً معطوف به دو چیز است؛ نشان دادن تصویری از آینده، وضعیت موجود و عملکردها در وضعیت آینده. (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۴۲)

۱ - Didache

۲ - Didaskalia

رهنامه ملی^۱: اصول یا قواعد بنیادین معتبری است که هدایت قدرت ملی یک کشور را در همه ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و اقتصادی و حتی انسانی برای دستیابی به اهداف و آرمان‌های آن واحد سیاسی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی بر عهده می‌گیرد و مبتنی بر فلسفه و آرمان‌های اساسی نظام سیاسی کشور و بر پایه اندیشه رهبران و حاکمان کشور در پشتیبانی از سیاست‌ها و منافع ملی تبیین یا تدوین می‌گردند و باعث هم‌سو سازی در تصمیم‌گیری و هدایت طرح‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌های کلی نظام در راستای وصول به اهداف ملی می‌گردند. (توحیدی، ۱۳۸۶: ۹)

رهنامه راهبردی دفاعی (نظامی - امنیتی) در مفهومی ساده عبارت از سازمان‌دهی مقتدرانه و باصلابت قدرت نظامی، تشکیل توان رزمی، تدارک و پشتیبانی و تأمین امنیت راه‌های تدارکاتی، تأمین احتیاجات ضروری نیروهای مسلح، تلفیق امنیت داخلی با عملیات دفاعی و ایجاد محیطی باروحيه و انگیزه برای نیروهای رزمی می‌باشد. (افشردی، ۱۳۹۳: ۲۲)

رهنامه نظامی: رهنامه نظامی اصطلاحاً به مفهوم چگونگی هدایت جنگ و عملیات غیر رزمی توسط نیروهای مسلح است. به عبارت دیگر رهنامه نظامی عبارت است از «اصول اساسی و خط‌مشی کلی که نیروهای نظامی اقدامات خود را در پشتیبانی از اهداف ملی بر مبنای آن هدایت می‌کنند» و اینکه در زمان صلح هر کشوری بدانند که در مواقع بروز حوادث نظامی و جنگی چه وظیفه‌ای داشته و طرح آن چیست؟ (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۷) به تعبیر دیگر رهنامه نظامی عبارت است از مجموعه نظریات و تئوری‌هایی که محیطی را که باید نیروهای مسلح در آن عمل کنند توصیف می‌نماید و روش‌ها و شرایط به کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۱۴۶) بنابراین رهنامه نظامی سعی می‌کند بر اساس اندیشه نظامی یک تصویری از آینده به ما ارائه دهد و خود بر اساس آن تصویر ما را راهنمایی می‌کند. رهنامه نظامی باید دارای چنان منطقی باشد که پاسخگوی مؤثری به نیازها بوده و ضمن استحکام در مقابله با تغییرات اجتناب‌ناپذیر، قابل انعطاف هم باشد و اصولاً رهنامه نظامی به منظور برقراری تناسب بین کارکردهای نیروهای نظامی از یک طرف و اهداف سیاسی از سوی دیگر تبیین می‌گردد. از این رو شیوه‌ای که نیروهای مسلح آموزش می‌بینند، سازمان‌دهی می‌شوند و عملیات نظامی انجام می‌دهند به وسیله رهنامه نظامی تعیین می‌گردد. پس

رهنامه نظامی، هدایت‌کننده ساختار نظامی، نظام آموزشی و رفتار سازمانی نیروها نیز می‌باشد. (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۴۳)

رهنامه امنیتی: به مجموع دیدگاه‌ها و اندیشه‌هایی که زیربنای فکری دولت‌مردان را در امور دفاعی و امنیتی تشکیل می‌دهد، اطلاق می‌گردد. رهنامه امنیتی به صورت ذهنی بوده، معمولاً جنبه قانونی ندارد و هدایت‌کننده سیاست‌گذاران می‌باشد. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۵۲)

اصول: قواعد کلی و حقایق مسلم حاکم بر سیستم و عملکرد یک سازمان و به‌کاربردن بجا و به‌موقع آن‌ها در طراحی، برنامه‌ریزی و اجرا است. (همان: ۱۱۲) به تعبیر دیگر اصول عبارت است از سلسله قواعد و معیارهای کلی (بایدها) که متناسب با ظرفیت‌های هر موضوعی انتخاب و به‌منظور تعیین روش‌های دستیابی به اهداف، مورد توجه قرار می‌گیرند. (ثروتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۹) اصل یا ریشه، در لغت پایین‌ترین جزء هر چیزی است که سایر اجزاء شیء به آن محتاج‌اند، اما خود به چیزی محتاج نیست. اصل چیزی است که چیزهای دیگر بر آن بنا می‌شوند. در واقع اصل به معنی قاعده و دستور است. (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۲۰-۱۹) در نتیجه می‌توان گفت، اصل مفهومی است که تمام یا قسمتی از یک نظریه، ایدئولوژی و... بر آن ابتناء یافته باشد، به‌گونه‌ای که اگر اصل نقض شود و یا از بین برود، موجودیت آن نظریه یا ایدئولوژی با خطر مواجه می‌شود.

فرایند تدوین رهنامه

رهنامه در طول تاریخ همواره جزء لاینفکی از سازمان و نیروهای نظامی بوده و به‌صورت مکتوب وجود داشته است و مدل‌ها و فرایند طراحی رهنامه در کشورهای مختلف متفاوت می‌باشد. بیشتر این مدل‌ها، تلاش سه مرحله‌ای توسعه رهنامه را شامل می‌شود. هنگامی که تغییراتی در محیط و عوامل مؤثر در رهنامه رخ می‌دهد، تجارب تازه‌ای حاصل می‌شود و یا اینکه نظریه‌ای جدید ابراز می‌شود، فرایند توسعه رهنامه جاری یا تدوین رهنامه جدید آغاز می‌شود. این مراحل عبارت‌اند از: جمع‌آوری اطلاعات، تدوین و توسعه رهنامه و انتشار آن. (دانش آشتیانی، ۱۳۹۱: ۵۶)

عوامل مؤثر بر رهنامه (ورودی‌های رهنامه)

در تدوین رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران، عواملی به‌عنوان ورودی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه مذکور در نظر گرفته می‌شوند که مهم‌ترین این عوامل عبارت‌اند از: مبانی و اندیشه‌های دینی، تجربه جنگ‌های گذشته و دفاع مقدس، ماهیت جنگ‌های آینده، رویکرد غرب و شرق به رهنامه نظامی، اسناد بالادستی (فرامین و رهنمودهای ابلاغی رهبران نظام جمهوری اسلامی، قوانین و مقررات جاری کشور، سیاست‌های دفاعی و امنیتی)، توسعه فناوری،

مقدورات نظامی (نیروی انسانی، تجهیزات و تسلیحات، آموزش)، جغرافیای کشور (طبیعی و انسانی)، نظرات خبرگان و مطالعات محیطی در کشورهای مختلف، ماهیت و ویژگی‌های تهدیدات است که با استخراج، احصاء و کشف اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران از طریق مطالعات و بررسی‌های اسنادی و میدانی و نشست‌های خبرگی تدوین خواهد شد. (افشردی، ۱۳۹۳: ۵۶)

محصول و خروجی‌های رهنامه

از جمله خروجی‌های رهنامه عبارت‌اند از: اصول و ملاحظات اساسی، اختیارات، مسئولیت‌ها و روابط، ساختار و سازمان، اقدام‌های اساسی، روش جاری و خط‌مشی فناوری مورد نیاز، فرایند طرح‌ریزی، آموزش. (دانش‌آشتیانی، ۱۳۹۱: ۶۵-۳۱)

دیدگاه‌های مختلف محققین علوم راهبردی دفاعی - امنیتی پیرامون فرایند تدوین رهنامه

در تدوین رهنامه عملیاتی نیروهای نظامی، عواملی به‌عنوان ورودی در نظر گرفته می‌شوند که مهم‌ترین این عوامل عبارت‌اند از: وظایف و انتظارات از نیروی زمینی (مأموریت‌ها)، تجارب دفاع مقدس، تجارب جنگ‌های اخیر آمریکا، قابلیت‌های دفاعی (توانایی‌های نیروها)، ساختار نیروها و سلسله‌مراتب نیروهای مسلح، فن‌آوری موجود و در دسترس نیروهای مسلح، نتایج رزمایش‌ها، آموزش‌ها، تمرین‌ها و تجارب، سازمان‌دهی در نیروها، ساختار و تجهیزات نیروها، آموزش، نحوه عمل، رزمایش و تمرین، جغرافیای کشور (طبیعی و انسانی)، مجموعه‌ای از توان عملیاتی به همراه پشتیبانی و سایر ابعاد تهدید و سناریوهای رهنامه عملیاتی دشمن. (افشردی، ۱۳۹۳: ۳۶)

در تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران عواملی همچون راهبرد ملی، دفاع همه‌جانبه، دشمن یا دشمن احتمالی، موقعیت جغرافیایی، منابع و نیروهای انسانی، عوامل اقتصادی، عوامل صنعتی، عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر هستند. (نیل‌فروشان، ۱۳۹۲: ۱۰۳-۹۸)

رهنامه به‌منزله یک سیستم، همواره برای حفظ کارایی در محیطی که عمل می‌نماید باید از عوامل داخلی و محیطی تأثیرپذیر باشد. تغییر و تحول در این عوامل باعث خواهد گردید تا رهنامه همواره نیاز به تجدیدنظر داشته و قابلیت برخورد با وضعیت جدید را برای خود فراهم آورد. از این‌رو، شناخت و پایش این عوامل در حوزه تدوین و تجدیدنظر در رهنامه‌های سازمان ضروری بوده که برخی از عوامل عمده عبارت‌اند از: فرامین، تدابیر و رهنمودهای ابلاغی، اندیشه و ایدئولوژی حاکم بر ارزش‌های سازمانی، قوانین و مقررات، رهنامه ملی (رهنامه حاکم فرا سازمانی)، استراتژی فرا سازمانی، اهداف سازمانی، محیط بین‌المللی (وضعیت سیاسی - نظامی،

نظام‌های بین‌المللی حاکم بر جهان، ملاحظه‌های ژئواستراتژیک و تصور از تهدیدات آینده، روابط میان سازمان‌های مختلف (روابط سازمانی با سازمان‌های داخلی و خارجی)، محیط داخلی (ساختار قدرت داخلی، وضعیت اجتماعی، سیاسی و ...)، تجارب سازمانی، ملاحظه‌های ژئوپلیتیکی کشور (مسائل جمعیتی، میزان جمعیت به‌ویژه در قیاس با رقیب، کیفیت جمعیت و ...)، توسعه فن‌آوری و الزام‌ها و مقدرات سازمانی، وسایل و تجهیزات. (نوذری، ۱۳۸۹: ۲۴)

مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران

با بررسی‌های انجام‌شده مهم‌ترین عواملی که در تدوین رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران، تأثیر دارند، عبارت‌اند از:

الف - مبانی و اندیشه‌های دینی

قرآن کریم انگیزه‌های جنگ و اهداف آن را در سه قالب کلی زیر بیان نموده است که در هر سه قالب می‌توان با بهره‌گیری از آیات قرآنی، نهج‌البلاغه، سنت، مطالعه جنگ‌های صدر اسلام و شناخت کامل شرایط و مقتضیات، نسبت به تدوین آئین و رهنامه (که برخی از صاحب‌نظران مسلمان نظامی از آن به‌عنوان مبانی و اصول هنر جنگ یاد می‌کنند)، اقدام نمود. به عبارتی باوجود تأکید اسلام بر دفاع، در شرایط مقید (نظیر کمک به گروهی دیگر از مسلمین که تحت ستم هستند و یا هنگامی که مسلمانان مطلع شده‌اند دشمن می‌خواهد به آن‌ها حمله نماید)، می‌توان با اندیشه هجومی نسبت به جنگ با دشمن اقدام نمود. (پورشاسب، ۱۳۸۶: ۶۵)

خداوند در آیه ۷۱ سوره نساء فرمان آماده‌باش دائمی به مسلمانان می‌دهد و برای حفظ موجودیت اجتماعاتشان می‌فرماید: «ای اهل ایمان! [در برابر دشمن مهیا و آماده‌باشید و] سلاح‌ها و سازوبرگ جنگی خود را بگیرید، پس گروه‌گروه یا دسته‌جمعی [به‌سوی جنگ با دشمن] کوچ کنید.» (آیه ۷۱ سوره نساء)، در یک تقسیم‌بندی - عموماً به لحاظ فقهی - جهاد به دو قسم یعنی جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی تقسیم می‌شود. حضرت امام (رحمت ... علیه) در تحریرالوسیله در فصل دفاع، دفاع را بر دو قسم یکی دفاع از اسلام و دیگری دفاع از جان بیان می‌دارند: «و هو علی قسمین: أحدهما: الدفاع عن بیضة الإسلام و حوزته. ثانيهما: عن نفسه و نحوها» (تحریرالوسیله، ص ۳۷۸) و راجع به وجوب دفاع می‌فرمایند اگر از زیادی استیلا بر بلاد مسلمین و توسعه‌ی آن و تصرف بلاد ترسیده شود دفاع به هر وسیله‌ی ممکن واجب شود: «لو خیف علی زیادة الاستیلاء علی بلاد المسلمین و توسعه ذلک و أخذ بلادهم أو أسرهم، وجب الدفاع بأیة وسیله ممکنه». (تحریرالوسیله، ص ۳۷۸، مسئله ۳) با توجه به فرمایشات امام علی (علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه و خطبه‌های ۱۴،

حکمت ۲۳۳، نامه ۵۳ به مالک اشتر و خطبه‌های ۱۱۰، ۱۱ و همچنین حکمت ۳۱۴ می‌توان به مفاهیم رهنامه‌ای همچون؛ داشتن راهبردهای مناسب در مقابل دشمن، استقامت و پایداری، اخلاص، فداکاری، شجاعت، آمادگی جسمانی، مراقبت و جلوگیری از غافلگیری، آمادگی در برابر دشمن، جهاد در راه خدا، محکم و استوار بودن و تقویت قوای دفاعی، پاسخ‌گویی به موقع و متناسب به دشمن، کسب حفظ و ارتقای آمادگی رزمی در همه هنگام و همه‌جا، اشراف اطلاعاتی، ایمان به نصرت الهی، اتحاد، همبستگی ملی و وحدت رویه، توانمندی اجرای عملیات روانی و جلوگیری از عملیات روانی دشمن، داشتن تجهیزات و امکانات، تاکتیک مناسب، آمادگی همگانی و... اشاره کرد.

ب- اندیشه دفاعی - امنیتی حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) و تدابیر مقام معظم رهبری و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)

امام خمینی (رحمت الله علیه) هم به‌عنوان یک اندیشمند و صاحب‌نظر برجسته در اندیشه فقهی نظامی و هم به‌عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح پس از پیروزی انقلاب اسلامی و هم به‌عنوان رهبری کننده یکی از بزرگ‌ترین جنگ‌های جهان اصولی چند را مورد نظر قرار داده است. برای نمونه ایشان می‌فرمایند: «با قبول و اجرای صلح کسی تصور نکند که ما از تقویت بنیه دفاعی و نظامی کشور و توسعه و گسترش صنایع تسلیحاتی بی‌نیاز شده‌ایم، بلکه توسعه و تکامل صنایع و ابزار مربوط به قدرت دفاعی کشور از اهداف اصولی و اولیه بازسازی است و ما با توجه به ماهیت انقلابمان در هر زمان و هر ساعت احتمال تجاوز را مجدداً از سوی ابرقدرت‌ها و نوکرانشان باید جدی بگیریم». (صحیفه نور، ۱۳۶۷)

هم‌چنین در این راستا برای نمونه فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «ما اهل تجاوز به هیچ ملتی و هیچ کشوری نیستیم؛ ما هرگز اقدام به جنگ خونین نمی‌کنیم - ملت ایران این را به اثبات رسانده است - اما ما ملتی هستیم که هرگونه تجاوز را، بلکه هرگونه تهدید را، با استواری و با قدرت کامل پاسخ خواهیم داد». از طرفی عناوینی همچون؛ زنده نگه داشتن روحیه بسیجی، استمرار عداوت و عناد دشمن، اشراف اطلاعاتی؛ اطلاع از طرح دشمن، اصل ایستادگی و مقاومت و عدم تسلیم، دفاع از امنیت، دفاع مردمی و بسیج ارتش بیست میلیونی، نمایش قدرت دفاعی، آمادگی دفاعی نیروهای مسلح، استحکام ساخت داخلی، پای فشردن بر دفاع از حق، مرعوب نشدن در برابر دشمن، تهدید در مقابل تهدید، آمادگی دفاعی

جامعه انقلابی، قدرت دفاع همه‌جانبه (نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی-اجتماعی)، بیداری و عدم غفلت در برابر دشمن، موازنه‌ی تهدید علاوه بر موازنه قدرت و...، ازجمله مفاهیم رهنامه‌ای هستند که در اندیشه دفاعی فرمانده معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در قالب تدابیر، فرامین و سخنرانی‌های ایشان اشاره شده است.

پ- اسناد بالادستی

ازجمله مواردی که در تدوین رهنامه نظامی- امنیتی باید به دقت موردتوجه قرار گیرد، اسناد بالادستی همانند؛ فرامین و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا، سیاست‌های کلی نظام، سیاست‌های دفاعی- امنیتی کشور، رهنامه‌های امنیت ملی و دفاعی- امنیتی کشور، سند چشم‌انداز کشور و نیروهای مسلح، رسالت و مأموریت نیروهای مسلح، قانون اساسی، قوانین و مقررات نیروهای مسلح و... می‌باشد.

ت- تجربه جنگ‌های گذشته و دفاع مقدس

یکی از صحنه‌های مهم یادگیری و تجربه برای بشر در طول تاریخ، وقوع جنگ‌ها و نتایج به بار آمده از آن‌ها است. یاد کردن از تلخی‌ها و شیرینی‌های دوران جنگ، می‌تواند به انسان‌ها و دولت‌ها برای جلوگیری از حوادث مشابه در زندگی و تاریخ خود، کمک کند. خداوند می‌فرماید: وَ ذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَی تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِیْنَ یعنی تذکر و پند بده که یادآوری، مؤمنان را سود بخشد. بر این اساس جنگ عراق با ایران، درس بزرگی از تجربه را برای دو ملت فراهم آورده است که با مطالعه آن هر دو ملت می‌توانند از واگرایی دوری گزیده و به سمت همگرایی و همکاری و همراهی جلو روند. جنگ عراق و ایران، بین دو قدرت متعارف نظامی روی داد که بخشی از سرزمین‌های جغرافیایی اطراف مرزها و فضای ایران و عراق را درگیر صحنه عملیاتی درگیری‌های نظامی نمود. دوران جنگ، تجربیات فراوان و درس‌های مهمی را برای آینده ایران و مردم دو کشور، از خود بر جای گذاشته است. (نیک جو و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۰۲-۲۰۱)

ث- ماهیت جنگ آینده

جنگ آینده، جنگی شناخت‌محور و فن‌آور پایه است، که از طریق هم‌افزایی قابلیت‌های دفاعی- امنیتی و اشراف اطلاعاتی درصحنه‌های سیال جغرافیایی و شبکه‌ای به‌صورت ناهم‌تراز و ائتلافی انجام می‌گردد، این جنگ نوعی عملیات تاثیرمحور و غافل‌گیر کننده است که با مداخله مستقیم و غیرمستقیم قدرت‌های بزرگ و استفاده حداقلی از نیروی زمینی با به‌کارگیری گروه‌های فراملی و

فرو ملی به منظور شکست راهبردی دشمن و نابودی زیرساخت‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و زیست‌محیطی اجرا می‌شود. (افشردی، ۱۳۹۳: ۳۰)

ج- برآورد تهدیدات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس تحلیل‌های برخی صاحب‌نظران، تهدیدات را بر اساس ماهیت، گونه شناسی نموده و آن‌ها را به گونه‌های نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و زیست‌محیطی تقسیم‌بندی کرده‌اند. در این تقسیم‌بندی، تهدید نظامی دیرینه‌ترین بعد نگرانی‌های امنیت ملی است؛ چراکه تمامی عناصر دولت به‌واسطه اقدام نظامی مورد تهدید قرار می‌گیرند. به عبارتی، مخاطرات نظامی می‌تواند پایه‌های مادی، نهادها و ایده دولت را از بین ببرد. از این‌رو بالاترین اولویت را در برنامه‌های امنیت ملی کشورها دارد. (حسن بیگی، ۱۳۸۸: ۹۷) ویژگی برجسته این دسته از تهدیدات در استفاده از زور است که در ذیل عنوان تخصصی منازعه و جنگ از آن یاد می‌شود. (افتخاری، ۱۳۸۵: ۱۶۷)

تهدیدهای امنیتی در هر کشوری تابعی از شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. کشورهایی که در فرآیند تحولات سیاسی رادیکال قرار می‌گیرند، به‌گونه‌ای اجتناب‌ناپذیر از گفتمان امنیتی رادیکال بهره خواهند گرفت. در غیر این صورت، با جلوه‌هایی از ناکارآمدی، گسترش بحران و فرسایش قدرت روبرو می‌شوند. مهم‌ترین موضوع آسیب‌شناسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران این است که در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی با خلأ امنیتی روبه‌رو شد. تهدیدهای ترکیبی نشان می‌دهد سطوح مختلفی از تهدید و کنش ضد امنیتی علیه جمهوری اسلامی ایران در دوران مختلف تاریخی شکل گرفته است. (Takeyh، ۲۰۰۶: ۱۱۵)

ح- مطالعه محیط داخلی

جغرافیای نظامی یکی از شاخه‌های علوم جغرافیایی است که کلیه اثرات عوامل طبیعی و انسانی را بر سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های نظامی، عملیات رزمی و پشتیبانی رزمی در سطح محلی، منطقه‌ای و جهانی مورد بررسی قرار می‌دهد. جغرافیای نظامی تأثیر عوارض جغرافیایی یک منطقه را در حرکات نظامی که در آن منطقه اجرا شده و یا احتمال وقوع آن می‌رود تعیین و در داخل سرزمین یک حکومت مستقل اثرات آن را نسبت به فعالیت‌های نظامی تشریح می‌نماید. (عزتی، ۱۳۷۲: ۷) در مطالعه محیط داخلی بررسی نقاط قوت و ضعف کشور از جایگاه مهمی برخوردار است، در این راستا مهم‌ترین و برجسته‌ترین نقطه قوت و وجه تمایز و تفاوت ایران پس از

انقلاب اسلامی عبارت‌اند از: برخوردار از نظام مبتنی بر ولایت‌فقیه، بالا بودن آستانه تحمل، استقلال در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، نظامی و اقتصادی، برخوردار از تجربیات دفاع مقدس، موقعیت ممتاز ژئوپلیتیکی، رویکرد استقلال علمی، فنی و صنعتی، برخوردار از الهامات و پیام‌های معنوی و آزادی‌بخش، درگیر شدن با بزرگ‌ترین قدرت نظامی، سیاسی و اقتصادی جهان، برخوردار از نیروهای جوان و علاقه‌مند به مهارت‌ها و توانمندی‌های سایبری، جهت‌گیری خودکفایی کشور (باور ملی)، برخوردار از نیروی بسیج و مردمی بودن نظام. هم‌چنین مهم‌ترین نقاط ضعف ایران شامل مواردی از قبیل؛ تراکم زیرساخت‌های ملی در مناطق خاص جغرافیایی، ضعف و سوء مدیریت بحران، آسیب‌پذیری در حوزه سایبری و در برابر تهدیدات زیستی.

خ- مطالعه محیط خارجی

شناخت محیط بین‌الملل و شناسایی متغیرهای تأثیرگذار بر این محیط یکی از حوزه‌های مطالعاتی مهم در حال حاضر می‌باشد. وجود کانون‌های بحران‌زا در منطقه و به‌صورت حساب‌شده‌ای در اطراف مرزهای ایران که در هریک از آن‌ها آمریکا و اسرائیل مشخصاً حضوری فعال و چشمگیر دارند، معمای امنیت جمهوری اسلامی ایران را بغرنج‌تر ساخته است. در این بین به نظر می‌رسد با مفروض دانستن این نکته که در شرایط کنونی، آمریکا و اسرائیل دو تهدید عمده و جدی نظام اسلامی ایران محسوب می‌شوند و نیز توجه به این موضوع که محرکین اصلی بحران‌ها نیز آمریکا و اسرائیل هستند، سیاست‌گذاران امنیتی ایران بایستی نگاه تازه‌ای به بحران‌های مذکور، شرایط نظام بین‌الملل، وضعیت داخلی کشور و منافع جمهوری اسلامی انداخته تا از این طریق افق جدیدی در سیاست‌های امنیتی کشور ایجاد شود. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۱۰۲)

استخراج مفاهیم رهنامه‌ای

برابر مبانی نظری و مطالعات پیش‌گفته و بررسی اسناد و مدارک موجود و با توجه به نشست خبرگی و اخذ نظر برخی از صاحب‌نظران مرتبط با موضوع، هفت عامل ذیل به‌عنوان عمده‌ترین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران تعیین گردید:

۱. مبانی و اندیشه‌های دینی

۲. اندیشه‌های دفاعی - امنیتی و فرامین امامین انقلاب اسلامی

۳. اسناد بالادستی (قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام، سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور،

رهنامه‌های ملی و دفاعی - امنیتی کشور، سند چشم‌انداز کشور و نیروهای مسلح، رسالت،

مأموریت و قوانین و مقررات نیروهای مسلح و ...)

۴. تجارب جنگ‌های گذشته و دفاع مقدس
۵. ماهیت جنگ‌های آینده
۶. برآورد تهدیدات دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران
۷. مطالعات محیطی ملی و فراملی

در ادامه برای استخراج مفاهیم مرتبط با اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی با استفاده از روش متن‌خوانی از داده‌های گردآوری‌شده پیرامون مبانی و عوامل هفتگانه پیش‌گفته، گزاره‌های مرتبط با رهنامه انتخاب و سپس با استفاده از روش داده بنیاد و متن‌خوانی گزاره‌ها نسبت به استخراج مفاهیم اولیه رهنامه با بهره‌گیری از روش کدگذاری اقدام گردید. در نتیجه در گام اول، ۳۸۶ مفهوم اولیه کدگذاری گردید و در گام بعدی با تلفیق و دسته‌بندی مفاهیم هم‌سنخ و با استفاده از کدگذاری محوری، تعداد ۷۶ مفهوم کلی‌تر در قالب مفاهیم اصلی رهنامه استخراج و نهایتاً با کدگذاری انتخابی و از طریق چندین مرحله به‌صورت رفت‌وبرگشت با اخذ نظر خبرگان مرتبط با موضوع تعداد ۱۳ اصل رهنامه‌ای به شرح جدول ذیل احصاء گردید که به‌اختصار تعاریف عملیاتی هر یک از اصول یادشده در ادامه ارائه شده است.

جدول ۱: مفاهیم اصلی و اصول رهنامه‌ای

اصول رهنامه‌ای	مفاهیم اصلی رهنامه‌ای
فرماندهی و مدیریت جهادی	فرماندهی مقتدر و آینده‌نگر - رهبری و فرماندهی جهادی - فرماندهی و مدیریت جهادی
پیشگیری و بازدارندگی	بازدارندگی فعال - بازدارندگی دفاعی - بازدارندگی مؤثر همه‌جانبه - عوامل برتر ساز دفاعی - تهدیدات همه‌جانبه - فناوری بازدارنده نظامی
نبرد علوی و عاشورایی	ایمان و توکل به خدا - شجاع و ایثارگر - متقی و مأمور به تکلیف بودن - ایمان به هدف و نصرت الهی - بصیر و دوراندیش - وفادار و ولایتمدار - فداکار و شهادت‌طلب - جهاد دفاعی - چندجانبه‌گرایی معنوی - روحیه و انگیزه - دفاع از مظلوم
اشراف و تسلط اطلاعاتی	اشراف اطلاعاتی - هوشیاری و عدم غافلگیری - فناوری اطلاعاتی
چابکی	حمله سریع - انعطاف‌پذیری - چابکی و انعطاف - چابک‌سازی - پشتیبانی چابک
وحدت تلاش	وحدت و هماهنگی - وحدت و انسجام - اتحاد همبستگی - اتحاد و انسجام ملی - همکاری و وحدت مردم پایه
خوداتکایی	خوداتکایی دفاعی - خودکفایی دفاعی - استقلال همه‌جانبه - توسعه صنعت دفاعی - توسعه و هدایت تحقیقات صنعتی - صنعت دفاعی دانش‌بنیان

اصول رهنامه‌ای	مفاهیم اصلی رهنامه‌ای
بسیج منابع	بسیج مردمی - بسیج منابع - نیروی دفاعی مردم پایه - آمادگی دفاعی - ارتقاء قدرت دفاعی - ارتقاء قدرت نظامی - ارتقاء توان دفاعی - ارتقاء توان رزمی - ارتقاء و تداوم آموزش
اخلاقیت و نوآوری	اخلاقیت و نوآوری - ابتکار و نوآوری - فناوری‌های نوپدید - فناوری برتر ساز
امنیت و دفاع پایدار مردم پایه	تأمین امنیت پایدار - ایجاد امنیت - امنیت مردم پایه - امنیت پایدار مردمی - تهدیدات امنیتی
عدم تقارن	اقدام خلاق و غیرقابل پیش‌بینی - هماهنگی و دفاع نامتقارن - ابتکار عمل وعدم تقارن - هوشمندی وعدم تقارن
عمق‌بخشی دفاعی - امنیتی	اقتدار پایدار دفاعی - ائتلاف‌سازی و ایجاد منافع مشترک - بهره‌گیری از عوامل بازدارنده دفاعی
آمادگی	حمله سریع و به‌موقع - اقدام به‌موقع - جنگ هوشمند

۱. **اشراف و تسلط اطلاعاتی:** رصد و پایش مستمر و مداوم قبل و بعد فعالیت‌های دشمن و تحولات محیط و صحنه جنگ جهت دستیابی به نیات دشمن با بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص و تجهیزات و فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی.
۲. **اصل پیشگیری و بازدارندگی:** آماده‌سازی و به‌کارگیری همه سرمایه‌های مادی، معنوی و در پیش گرفتن مجموعه‌ای از تدابیر و اقدامات دفاعی به‌منظور ایجاد قدرت مقابله با هر نوع تهدید خارجی و داخلی است و هدف آن اقناع دشمن نسبت به این امر است که اگر بخواهد تهدیدی به وجود آورد که امنیت ما را دچار خلل نماید، با واکنشی قاطع روبرو شده که به اهداف از پیش تعیین‌شده خود، دست نخواهد یافت.
۳. **اصل بسیج منابع:** تدارک، آماده‌سازی و بهره‌گیری سازمان‌یافته‌ی منابع داخلی و خارجی کشور در تمامی شرایط بحرانی به‌نحوی که ضمن حفظ سرمایه‌های ملی، موجب افزایش بازدارندگی و مصونیت بخشی به کشور شده و پایداری ملی را ارتقاء خواهد بخشید.
۴. **اصل فرماندهی و مدیریت جهادی:** فرماندهی ضمن داشتن جوهری از رهبری و با داشتن ویژگی‌های ارزشی همچون؛ ایمان، توکل و تقوای الهی، ولایت مداری، فرهنگ ایثار، امانت‌داری، شجاعت، انگیزه، هوش و دانش و با اتکا به قابلیت‌های فردی کارکنان، در

- راستای دستیابی به آرمان‌های دینی و ملی ضمن عبور از موانع، همواره در رسیدن به اهداف و پیشرفت امور نظامی با شوق و انگیزه لازم و در راه رضای خدا قدم برمی‌دارد.
۵. اصل آمادگی: شامل آمادگی رزمی، آموزشی، سازمان‌دهی و انضباط، اخلاق و پشتیبانی‌ها بوده که می‌تواند در قالب آمادگی تجربی، رزمایش‌های گوناگون، حفظ نظم و انضباط، آمادگی از لحاظ تجهیزات، سلاح و مهمات و بقیه تجهیزاتی که برای نیروهای مسلح لازم است، وحدت و برادری میان سازمان‌های گوناگون نیروهای مسلح تحقق یابد.
۶. اصل عمق‌بخشی دفاعی - امنیتی: گسترش عمق راهبردی در کشورهای هدف، ترویج و تحکیم همگرایی بر مبنای منافع مشترک و تقابل با دشمنان مشترک، توسعه همکاری و مناسبات دفاعی - امنیتی با کشورهای منطقه بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت و بهره‌برداری بهینه از مزیت‌ها و ویژگی‌های ژئوپلیتیک کشور و منطقه.
۷. اصل امنیت و دفاع پایدار مردم پایه: امنیت و دفاع مبتنی بر قوانین و احکام اسلامی و متکی به مردم که با اتکا به حضور مردم در عرصه‌های مختلف و با بهره‌گیری از همه عوامل ضمن حفظ ارزش‌های اساسی، موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، تسهیل مدیریت بحران شده و ارتقاء پایداری نیروهای مسلح را در برابر دشمن به وجود می‌آورد.
۸. اصل خلاقیت و نوآوری: با توجه به تغییرات محیطی و رشد روزافزون فناوری و تجهیزات دفاعی، ایجاد بستر لازم در جذب و به‌کارگیری افراد خلاق و ایجاد میدان فعالیت آنان در نیروهای مسلح باعث زنده ماندن نیروها و ارتقای توان رزمی و در نهایت اهدای امنیت و آرامش به ملت خواهد بود.
۹. اصل وحدت تلاش: ایجاد یگانگی و یکپارچگی به هنگام انجام مأموریت‌ها و هماهنگ کردن کلیه فعالیت‌ها به منظور رسیدن به هدف مشخص یا اهداف از پیش تعیین شده.
۱۰. اصل چابکی: قابلیت درک سریع شرایط محیطی و انجام واکنش سریع، به‌موقع و اثربخش به محیط متغیر و غیرقابل پیش‌بینی و استفاده از آن تغییرات به‌عنوان فرصتی برای افزایش قابل ملاحظه عملکرد و پیشرفت سازمانی نیروهای مسلح.
۱۱. اصل خوداتکایی: رشد و شکوفایی و توسعه فناوری دفاعی در سایه‌ی علم درون‌زا که موجب استحکام بنیان‌های دفاعی نظام و رفع وابستگی گردد. به عبارتی تلاش برای رسیدن

به خودکفایی و عدم وابستگی تسلیحاتی نیروهای خودی در رزم، پشتیبانی رزم و پشتیبانی خدمات رزم.

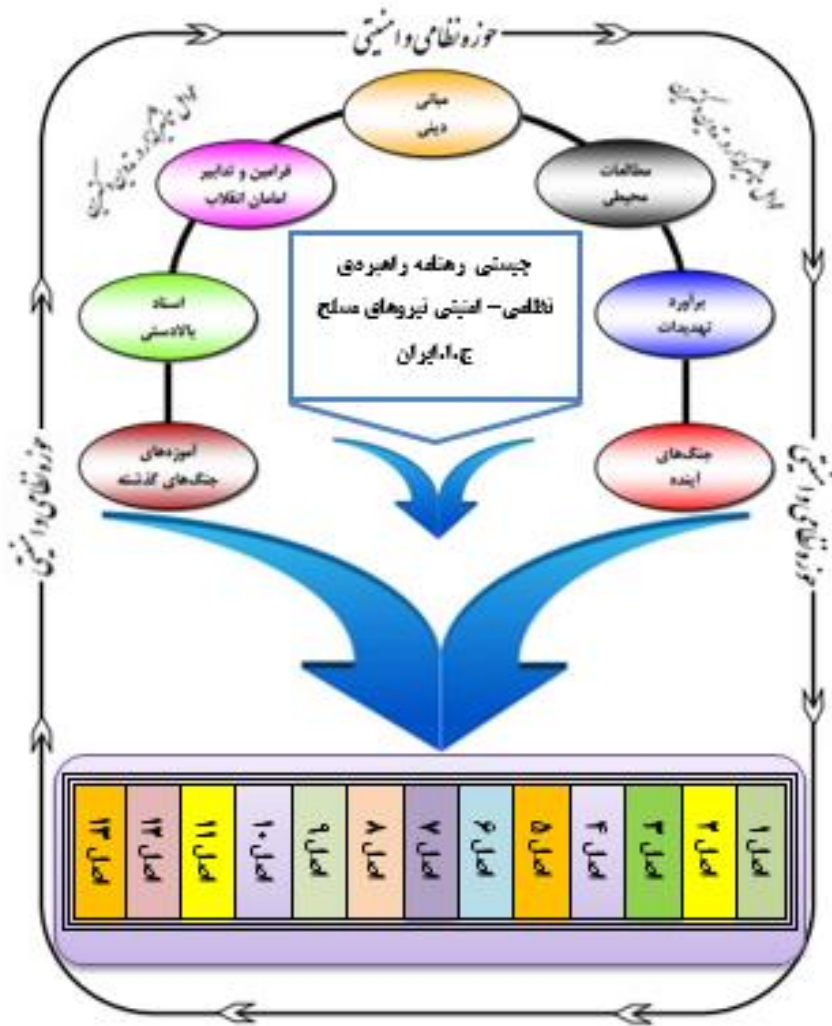
۱۲. اصل نبرد علوی و عاشورایی: نبرد علوی و عاشورایی در کنار بهره‌گیری مناسب از تجهیزات، تکیه بر نیروی انسانی مؤمن و انقلابی دارد که مأمور به تکلیف الهی و دینی بوده و نتیجه گرا نیست و بر اساس آرمان‌های والای دینی، ملی و آمادگی روانی قابلیت تحمل سختی‌ها را داشته و حاضر است تا سرحد شهادت در مقابل دشمن مقابله نماید.

۱۳. اصل عدم تقارن: عدم قرینه‌سازی راهبردها، ساختار و سازمان، ویژگی روحی و روانی، آموزش‌ها، تاکتیک‌ها و تکنیک‌های خودی در مشابهت با اقدامات دشمن بوده که این موضوع کشاندن جنگ به نقاط آسیب‌پذیر دشمن و بهره‌گیری از نقاط قوت خودی را مورد تأکید قرار می‌دهد.

مدل مفهومی

با توجه به مفاهیم و مبانی نظری و مطالعات محیط‌شناسی تحقیق به شرح مباحث پیش‌گفته، مدل مفهومی تحقیق برابر شکل ۱ ترسیم و در ادامه ارائه شده است.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی

تحقیق حاضر از نوع توسعه‌ای - کاربردی است و روش تحقیق توصیفی تحلیلی و از نوع موردی - زمینه‌ای بوده و با توجه به اینکه در این تحقیق از داده‌های کمی و کیفی استفاده شده است، بنابراین رویکرد تحقیق آمیخته می‌باشد. روش جمع‌آوری اطلاعات به روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است، ابزار گردآوری داده‌ها در روش کتابخانه‌ای مبتنی بر مطالعه کتب و مقالات علمی - پژوهشی و بررسی اسناد و مدارک دست‌اول با استفاده از روش فیش‌برداری بوده

و در روش میدانی از نشست‌های خبرگی و مصاحبه با خبرگان و توزیع پرسشنامه بین صاحب‌نظران استفاده شده است.

جامعه آماری صاحب‌نظر و خبره در نشست‌های خبرگی به تعداد ۱۲ نفر و جامعه آماری صاحب‌نظر برای پاسخ به پرسشنامه تحقیق به تعداد ۶۸ نفر با برخورداری از ویژگی‌های ذیل برآورد شده است که با توجه به محدودیت تعداد جامعه آماری، حجم نمونه آماری به همان تعداد ۶۸ نفر برآورد گردیده و روش نمونه‌گیری نیز به صورت تمام شمار بوده است.

- آشنایی با مأموریت و ساختار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.
- آشنایی به مفاهیم رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران.
- دارای حداقل جایگاه شغلی ۱۸ به بالا در نیروهای مسلح و در دستگاه‌های کشوری دارای جایگاه راهبردی معادل.
- آشنایی به امور دفاعی و امنیتی و دارای تحصیلات کارشناسی ارشد به بالا.

تحقیق حاضر از نظر قلمرو موضوعی در چهارچوب تبیین رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران صورت گرفته و از نظر قلمرو زمانی تا افق سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ با فرض ثبات نسبی در شرایط محیطی قابل بهره‌برداری می‌باشد و از لحاظ قلمرو مکانی مشتمل بر محیط فعالیت و حوزه نفوذ مأموریت نیروهای مسلح ج.ا.ایران در قلمرو ملی و منطقه غرب آسیا می‌باشد. هم‌چنین برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده ضمن استفاده از روش تحلیل محتوا به صورت کیفی با بهره‌گیری از نظر خبرگان در جلسات نشست خبرگی و با استفاده از روش کدگذاری مفاهیم رهنامه‌ای در قالب روش داده بنیاد، از روش‌های کمی آماری توصیفی جداول توزیع فراوانی و نمودارهای استنباطی برای تشریح و تبیین پاسخ‌های داده شده به سؤالات ۱۳ گانه پرسشنامه تحقیق نیز استفاده گردید. هم‌چنین از آزمون خی ۲ برای اطمینان از معنی‌داری پاسخ جامعه نمونه آماری استفاده شده است.

پرسشنامه تحقیق ابتدا در قالب ۱۳ سؤال بسته و یک سؤال باز تهیه و سپس طی چهار نوبت در قالب جلسات نشست خبرگی با اخذ نظر افراد خبره و صاحب‌نظر نسبت به اصلاح شکلی و محتوایی آن اقدام و بین جامعه نمونه آماری توزیع و نظرات آنان اخذ گردید؛ بنابراین با توجه به مراحل فوق، پرسشنامه تحقیق حاضر از اعتبار و روایی بالایی برخوردار می‌باشد. هم‌چنین برای تعیین پایایی پرسشنامه تحقیق از آزمون آلفای کرونباخ استفاده گردید و پایایی معادل ۰/۸۹۳

اندازه‌گیری شده است که با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ بزرگ‌تر از ۰/۷۵ می‌باشد، نشان‌دهنده پایایی بالای پرسش‌نامه تحقیق حاضر است.

جدول ۱: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
۰,۸۹۳	۰,۸۹۸	۱۶۸

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

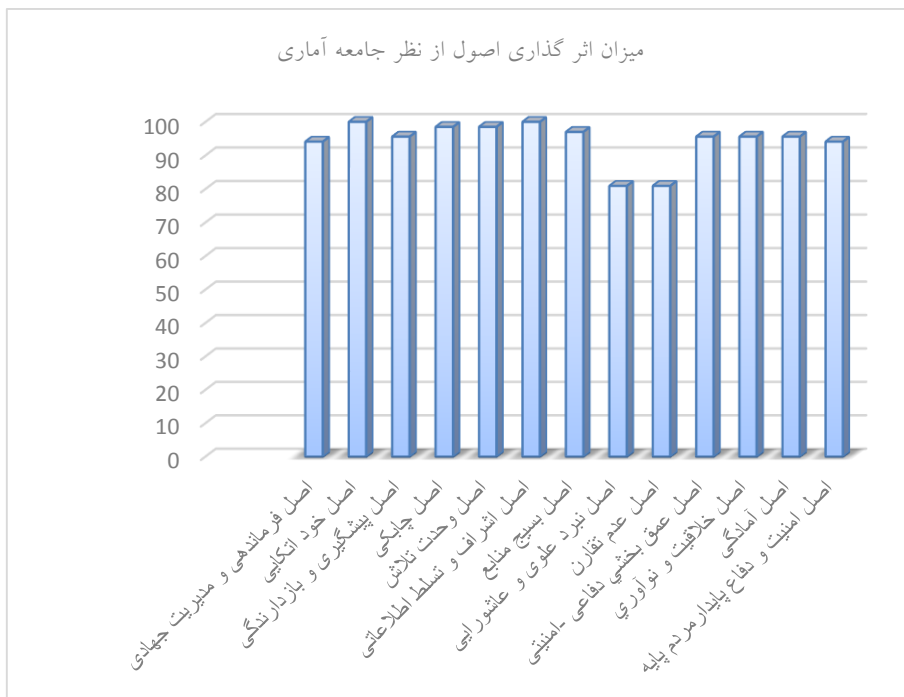
تأثیرگذاری اصول رهنامه

در این بخش از تحقیق با استفاده از پاسخ‌های جمع‌آوری شده از ۶۸ نفر جامعه آماری صاحب‌نظر، تعداد فراوانی و درصد توزیع فراوانی پاسخ‌ها نسبت به میزان موافقت و تأثیرگذاری هریک از اصول ۱۳ گانه در رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی احصاء شده و در جدول ذیل ارائه گردیده است.

جدول ۲: جدول توزیع فراوانی داده‌ها و تأثیرگذاری اصول رهنامه‌ای

مقطع معناری	کافی ۲	تأثیرگذاری (مجموع زیاد و کم)	میزان تأثیر این اصل بر تحقق رهنامه راهبردی								مخالف (درصد)	موافق (درصد)	اصول		
			خیلی کم		کم	متوسط		زیاد	خیلی زیاد						
			درصد	تراوانی		درصد	تراوانی		درصد	تراوانی				درصد	تراوانی
۰,۰۰۰	۷۸,۲۰۶	۹۴,۱	-	-	-	-	۵,۹	۴	۱۰,۳	۷	۸۳,۸	۵۷	۰	۱۰۰	اصل فرماندهی و مدیریت جهادی
۰,۰۰۰	۱۳,۲۳۵	۱۰۰	-	-	-	-	-	-	۲۷,۹	۱۹	۷۲,۱	۴۹	۰	۱۰۰	اصل خود انکایی
۰,۰۰۰	۳۲,۹۷	۹۵,۶	-	-	-	-	۴,۴	۳	۵,۹	۴	۸۹,۷	۶۱	۲,۹	۹۷,۱	اصل پیشگیری و بازدارندگی
۰,۰۰۰	۲۲,۵۰۹	۹۸,۵	-	-	-	-	۱,۵	۱	۲۶,۵	۱۸	۷۲,۱	۴۹	۰	۱۰۰	اصل چابکی
۰,۰۰۱	۱۷,۶۰۱	۹۸,۵	-	-	-	-	۱,۵	۱	۲۳,۵	۱۶	۷۵,۰	۵۱	۰	۱۰۰	اصل وحدت تلاش
۰,۰۴۱	۶,۱۶۴	۱۰۰	-	-	-	-	-	-	۷,۴	۵	۹۲,۶	۶۳	۰	۱۰۰	اصل اشراف و تسلط اطلاعاتی
۰,۰۰۰	۴۴,۷۰	۹۷	-	-	۲,۹	۲	-	-	۱۳,۲	۹	۸۳,۸	۵۷	۴,۴	۹۵,۶	اصل بسیج منابع
۰,۰۰۴	۱۰,۳	۸۰,۹	-	-	۱,۵	۱	۷,۴	۵	۱۱,۸	۸	۶۹,۱	۴۷	۱۰,۳	۸۹,۷	اصل نبرد علوی و عاشورایی
۰,۰۰۰	۲۳,۸۰۴	۸۰,۹	-	-	-	-	-	-	۱۹,۱	۱۳	۶۱,۸	۴۲	۱,۵	۹۸,۵	اصل عدم تقارن
۰,۰۰۰	۴۰,۸۰۵	۹۵,۶	-	-	-	-	۴,۴	۳	۱۴,۷	۱۰	۸۰,۹	۵۵	۰	۱۰۰	اصل عمق بخشی دفاعی - امنیتی
۰,۰۰۰	۲۲,۶۰۹	۹۵,۶	-	-	-	-	۴,۴	۳	۱۹,۱	۱۳	۷۶,۵	۵۲	۰	۱۰۰	اصل خلافت و نوآوری
۰,۰۰۱	۱۹,۹۳۵	۹۵,۶	-	-	-	-	۴,۴	۳	۱۴,۷	۱۰	۸۰,۹	۵۵	۰	۱۰۰	اصل آمادگی
۰,۰۰۰	۲۶,۵۶	۹۴,۱	-	-	۱,۹	۱	۲,۹	۲	۱۶,۲	۱۱	۷۷,۹	۵۳	۱,۵	۹۸,۵	اصل امنیت و دفاع پایدار مردم پایه

میزان تأثیرگذاری اصول از نظر پاسخ‌گویان با توجه به مقادیر جدول در نمودار میله‌ای زیر آمده است.

نمودار ۱: نمودار درصد توزیع فراوانی میزان تأثیر اصول رهنامه راهبردی

تحلیل و ارزیابی

برابر نتایج جدول توزیع فراوانی داده‌ها، جامعه نمونه آماری صاحب‌نظر موافقت خود را با کلیه اصول سیزده‌گانه به‌عنوان اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی با میانگین ۹۸٫۴٪ اعلام نمودند. همچنین کلیه پاسخ‌گویان میزان تأثیرگذاری هر اصل را به‌طور جداگانه برابر مفاد جدول مذکور ارائه نمودند، با توجه به مجموع نظرات خیلی زیاد و زیاد در تأثیرگذاری هر یک از اصول، جامعه صاحب‌نظر میزان تأثیرگذاری اصول یادشده را با میانگین ۹۴٫۳٪ بر تحقق رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران مورد تأیید قرار دادند. هم‌چنین با توجه به نتایج آزمون χ^2 ، رابطه معناداری میان پاسخ جامعه نمونه آماری در خصوص تبیین اصول رهنامه مذکور با ۹۵ درصد اطمینان و احتمال خطای ۵ درصد را نشان می‌دهد.

رتبه‌بندی اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران

از آنجاکه توزیع داده‌های پرسش‌نامه نرمال نیست، بنابراین جهت رتبه‌بندی داده‌ها از آزمون فریدمن استفاده گردید که اصول یادشده به ترتیب میانگین و رتبه آن‌ها در جدول شماره ۳ ارائه گردیده است.

جدول شماره ۳: اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی به ترتیب میانگین و رتبه

ردیف	رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران	میانگین	میانگین رتبه ^۱
۱	اصل اشرف و تسلط اطلاعاتی	۴,۹۳	۱۰,۰۹
۲	اصل پیشگیری و بازدارندگی	۴,۸۵	۹,۷۳
۳	اصل بسیج منابع	۴,۷۷	۹,۳۱
۴	اصل فرماندهی و مدیریت جهادی	۴,۷۷	۹,۲۷
۵	اصل آمادگی	۴,۷۶	۹,۲۵
۶	اصل عمق‌بخشی دفاعی - امنیتی	۴,۷۴	۹,۱۶
۷	اصل امنیت و دفاع پایدار مردم پایه	۴,۷۳	۹,۱۳
۸	اصل خلاقیت و نوآوری	۴,۷۳	۸,۹۶
۹	اصل وحدت تلاش	۴,۷۳	۸,۸۴
۱۰	اصل چابکی	۴,۷۱	۸,۷۳
۱۱	اصل خوداتکایی	۴,۷۰	۸,۶۶
۱۲	اصل نبرد علوی و عاشورایی	۴,۴۱	۸,۰۸
۱۳	اصل عدم تقارن	۴,۲۶	۷,۷۸

بنابراین برابر آزمون فریدمن، اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران برحسب اولویت میانگین و رتبه به شرح جدول فوق تبیین گردید.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

با توجه به یافته‌ها و تجزیه و تحلیل پیش‌گفته، در پاسخ به سؤال این تحقیق مبنی بر چیستی اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران به صورت علمی و روشمند، می‌توان به اصول ۱۳ گانه مندرج در جدول شماره ۳ پیش‌گفته که به ترتیب اولویت میانگین و رتبه تأثیر آن‌ها

^۱ Mean Rank

در تبیین رهنامه مزبور ارائه شده است، به عنوان اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران بیان نمود.

ب- پیشنهادها:

- از آنجاکه این پژوهش در راستای تدوین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران، انجام شده است، پیشنهاد می شود توسط سایر محققین نسبت به پژوهش در زمینه تبیین اصول رهنامه راهبردی سایر سازمان های عمده نیروهای مسلح اقدام گردد.
- اصول ۱۳ گانه رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی احصاء شده در این پژوهش به منظور بهره برداری و کاربردی کردن آن، در اختیار مبادی ذی ربط در نیروهای مسلح ج.ا.ایران قرار گیرد.
- نیروهای مسلح ج.ا.ایران با توجه به اصول استخراجی در این تحقیق با همکاری سازمان های ذی ربط دولتی نسبت به شناسایی زیرساخت ها و ایجاد سازوکارهای لازم برای افزایش پایداری دفاعی ملی اقدام نمایند.
- نیروهای مسلح ج.ا.ایران با توجه به اصول استخراجی در این تحقیق در فراهم کردن مقدمات و زمینه های مردم پایه کردن دفاع در بستر توسعه و تقویت بسیج ده ها میلیونی (استفاده از ظرفیت مردم برای دفاع از طریق آموزش، سازمان دهی و به کارگیری دانش محور مردم در مواقع لزوم در برابر دشمن) اقدام نمایند.

فهرست منابع

- "نهج البلاغه"، ترجمه محمد دشتی، چاپ دوم (۱۳۸۶)، مشهد، آئین تربیت
- امام خمینی (رحمت الله علیه)، سید روح‌الله... (۱۳۷۹)، "تحریر الوسيله"، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه)
- امام خمینی (رحمت الله علیه)، سید روح‌الله (۱۳۶۷)، "صحیفه نور"، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه).

الف - منابع فارسی:

- آراسته‌خو، محمد (۱۳۷۰)، "نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی - اجتماعی"، تهران، نشر گستره
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵)، "کالبدشکافی تهدید"، تهران، مرکز چاپ و انتشارات سپاه، چاپ اول
- افشردی، محمدحسین (۱۳۹۳)، "تدوین رهنامه عملیاتی نیروهای زمینی ج.ا.ایران در نبرد همتراز و ناهمتراز و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن"، مطالعات گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- پورشاسب، عبدالعلی (۱۳۸۶)، "رهنامه نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- توحیدی، ارسطو (۱۳۸۶)، "مهندسی تولید قدرت نظامی"، دانشگاه عالی دفاع ملی، ماهنامه نگرش راهبردی، شماره ۷۹ و ۸۰
- ثروتی، محسن و مظلوم، علی (۱۳۸۹)، "راهنمای تدوین دکترین در حوزه نظامی"، دبیرخانه هیئت عالی تجدیدنظر در آئین‌نامه‌های جان پیترز، مترجم سید حسین محمدی نجم (معماری نظامی آمریکا بر پایه نظم نوین جهانی) دوره عالی جنگ سپاه
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۸۸)، "حقوق و امنیت در فضای سایبر"، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ دوم، تهران
- خانی، عبدا... (۱۳۸۳)، "نظریه‌های امنیت ملی"، تهران، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر

- دانش آشتیانی، محمدباقر (۱۳۹۱)، "مدیریت راهبردی دفاعی - امنیتی"، تهران، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی
- شامحمدی، محمد (۱۳۹۴)، "رهنامه پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات ناهمگون"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- عزتی، عزت‌ا... (۱۳۷۲)، "جغرافیای نظامی ایران"، تهران، انتشارات دانشگاه افسری امام علی (علیه السلام)
- عمید، حسن (۱۳۸۱)، "فرهنگ فارسی عمید"، تهران، انتشارات امیرکبیر
- قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۹۴)، "طراحی رهنامه بازدارندگی همه‌جانبه جمهوری اسلامی ایران در چشم‌انداز بیست‌ساله کشور"، تهران، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی
- لک زایی، نجف (۱۳۸۵)، "میزگرد مفهوم شناسی دکترین مهدویت"، تهران، نشریه انتظار، شماره ۸
- محمد نژاد، میرعلی و نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۱)، "فرهنگ استراتژی"، تهران، نشر سنا
- نودری، فضل‌ا... (۱۳۸۹)، "جزوه آموزشی دکترین رزم زمینی در محیط جنگ ناهمگون"، دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، "راهبردهای دفاعی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران"، تهران، انتشارات سنا
- نیکجو، علی‌احسان و آقابابایی، زهره (۱۳۸۵)، "نگرشی بر اصول و مبانی مدیریت نظامی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس"، تهران، انتشارات عصر فرزندگان و نقش بیان
- نیل فروشان، عباس (۱۳۹۲)، "بررسی اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت ا... علیه) با تأکید بر دفاع مقدس"، دانشگاه امام حسین (علیه السلام)

ب- منبع انگلیسی:

- Takeyh, Ray (2006), Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic, New York: Times Book